Tom 15/2023, ss. 467-489
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2023.15(19)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Magdalena Wędzińska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Gen Z a cyberbullying - charakterystyka problemu cyberprzemocy w pokoleniu Z

Gen Z and cyberbullying - characteristics of the problem of cyberbullying in Generation Z

Streszczenie: Celem artykułu jest prezentacja ustaleń teoretycznych oraz rezultatów badań Związanych z kwestią cyberbullyingu w pokoleniu Z. W artykule poruszone zostały kwestie dotyczące charakterystyki pokolenia Z oraz opisu zjawiska cyberbullingu. W końcowej części tekstu zaprezentowano rezultaty badań dotyczące skali i specyfiki zjawiska cyberbullyingu w pokoleniu Z. Artykuł kończy część dotycząca implikacji praktycznych mających na celu profilaktykę cyberbullyingu.

Słowa kluczowe: Pokolenie Z, Gen Z, cyberbullying, cyberagresja, profilaktyka

Abstract: The aim of the article is to present theoretical findings and research results dedicated to the issue of cyberbullying in Generation Z. The article raises issues regarding the characteristics of Generation Z and the description of the cyberbullying phenomenon. The final part of the text

presents research results on the scale and specificity of the phenomenon of cyberbullying in Generation Z. The article ends with a section on practical implications aimed at preventing cyberbullying.

Keywords: Generation Z, Gen Z, cyberbullying, cyberaggression, prevention,

1. Wstęp

Niezwykle szybki, nieustający rozwój nowoczesnych technologii nierozerwalnie łączy się ze zmianami w funkcjonowaniu społeczeństw. Towarzyszące mu przemiany społeczno-kulturowe niejako kształtują także nowy obraz człowieka - przez Janusza Morbitzera [2015] nazywanego - *homo irretitus* (człowiek sieciowy). O tych zmianach mówi się nie tylko przez pryzmat ich pozytywnych aspektów, ale i poprzez pryzmat zagrożeń. Celem niniejszego artykułu jest analiza funkcjonowania pokolenia Z, zwanego w dyskursie internetowym Gen Z, w kontekście zjawiska cyberbullyingu. Na kartach tekstu zaprezentowane zostaną ustalenia teoretyczne związane ze sposobem definiowania i charakteryzowania pokolenia Z oraz ustalenia teoretyczne dotyczące zjawiska cyberbullyingu. W tekście zaprezentowane zostaną rezultaty badań naukowych obrazujących funkcjonowanie pokolenia Z w kontekście cyberbullyingu oraz implikacje praktyczne dotyczące profilaktyki cyberbullyingu.

2. Gen Z (pokolenie Z)

Encyklopedia PWN definiuje pokolenie jako tę część populacji, która wyróżniana jest ze względu na swój wiek [www1].

Pokolenia w znaczeniu socjologicznym różni nie wiek biologiczny, lecz przede wszystkim to, że grupy określane jako „starzy" i „młodzi" w widoczny sposób różnią się od siebie postawami, poglądami, uznawanymi wartościami, aspiracjami, sposobem życia itd. Chodzi przy tym mniej o różnice wynikające z odmienności trwałych ról społecznych czy też biologicznie uwarunkowanych

dyspozycji psychicznych, bardziej natomiast o takie, których źródłem są odmienne doświadczenia (tzw. wspólne przeżycie pokoleniowe) i perspektywy życiowe. Różnice między pokoleniami występują we wszystkich społeczeństwach, w takich jednak, w których zachodzą szybkie i głębokie zmiany lub które przechodzą przez kataklizmy (wojny, rewolucje) dotykające w niejednakowym stopniu różne grupy wieku, stają się one niekiedy bardzo drastyczne i miewają doniosłe konsekwencje (zjawiska „przepaści" międzypokoleniowej, „konfliktu pokoleń" itp.). Dzieje się tak zwłaszcza w społeczeństwach, w których znacznemu osłabieniu ulega autorytet tradycji, a wartościowane pozytywnie zaczynają być młodość i nowość. Mimo trudności precyzyjnego zdefiniowania pokolenia kategoria ta jest często stosowana przez badaczy społeczeństw nowoczesnych w wyjaśnieniach zjawisk zachowania się zbiorowego, ruchów rewolucyjnych, nowych zjawisk w sztuce, przemian obyczajowych itd. wiek [www1].

Obecnie wprowadzone podziały na generacje ludzi (nazwy pokoleń) wyglądają następująco: pokolenie BB (często nazywana mianem baby boomers, boomers, bumerzy) - urodzeni w latach 1946-1964, pokolenie X - urodzeni w latach 1965-1980, pokolenie Y (millenialsi) - urodzeni w latach 1981-1996, pokolenie Z (Generacja Z lub Gen Z) - urodzeni w latach 1995-2012 [www4].

Określenie Gen Z dotyczy ludzi urodzonych w przedziale od 1995 do 2012 roku. Pokolenie Z (generacja Z) przejawia wiele cech, które łączą jego przedstawicieli z pokoleniem Y. Wyróżnik generacji Z można znaleźć m.in. w wyjątkowej zdolności do swobodnego poruszania się i funkcjonowania jednocześnie w świecie online i offline. Tę cechę można również przypisać innym pokoleniom, jednakże przedstawiciele Genu Z najlepiej odnajdują się na tej linii świata wirtualnego i realnego [www2].

Pokolenie Z jest charakteryzowane przez pryzmat swoich postaw wobec życia i przez pryzmat swoich kompetencji w zakresie korzystania z sieci. Miriam Niklova [2022], charakteryzując pokolenie Z, wskazuje na kilka aspektów, wśród których wyróżnić

możemy m.in. „cyfrowość" tego pokolenia (szybkie tempo życia, skłonność do dzielenia się pomysłami i wiedzą na różne tematy, korzystanie z różnych mediów, komunikowanie się częściej poprzez obrazy, symbole, ciągłe bycie w „online"). Innym przymiotem tego pokolenia jest empatia (zajmują się relacjami międzyludzkimi, rasizmem, seksualnością i szeregiem innych problemów globalnych, są bardziej liberalni w ich rozwiązywaniu - np. tolerancja i wspieranie społeczność LGBT). Wskazywane są także kwestie dotyczące zdrowszego niż w poprzednich pokoleniach trybu życia (mniejsza liczba uzależnień, zdrowa dieta, ćwiczenia, relaks, słuchanie muzyki). Ważnym aspektem charakteryzującym to pokolenie jest podejście do sukcesu i pracy. Przedstawiciele Gen Z chcą pracować na sukces ogólnożyciowy (główną motywacją w pracy są pieniądze, nie przywiązują się do miejsca pracy i łatwo zmieniają pracę, gdy nie odpowiadają im warunki; nie chcą popaść w stagnację, pragną kariery i rozwoju osobistego, preferują elastyczne godziny pracy i home office). O przedstawicielach pokolenia Z można też powiedzieć, że mają swoiste doświadczenie na rynku pracy, które nie jest cechą rozpoznawalną dla generacji je poprzedzających - rodząc się w zglobalizowanym świecie, często wchodzą w zatrudnienie z pewną dozą doświadczenia zagranicznego – studiują za granicą, posiadają doskonałe umiejętności techniczne i naturalnie, biegle posługują się mediami społecznościowymi, preferują multitasking (wielozadaniowość – szybkie poruszanie się między różnymi zadaniami i możliwość ich wykonania kilka rzeczy jednocześnie) [Niklova, Dulovics, Stehlikowa, 2022].

Jednocześnie wskazuje się także na pewne cechy tej generacji, które można określić mianem wad. Wymienia się tu m.in. niecierpliwość (chcą wszystkiego od razu, nie mogą i nie chcą czekać, lubią pośpiech, trudno im skupić uwagę), przykładanie mniejszej wagi do formalnego wykształcenia (uważają, że edukacja formalna to marnowanie czasu - nie ma sensu zapamiętywanie danych, gdy mogą wygodnie i łatwo „wygooglować" je, zamiast edukacji formalnej wybierają edukację osobistą, wiedzę, która

będzie przydatna w życiu, natomiast jeśli studiują to nie jest to ich jedyna aktywność, często łączą ją z pracą dającą doświadczenie i zabezpieczenie finansowe), samotność (rozumiana tu jako silny indywidualizm, ograniczenie kontaktów osobistych, które można zastąpić relacjami za pomocą mediów społecznościowych, nie rozróżniają znajomych online i offline, postrzegają życie wirtualne jako realistyczne), zmienność (częste zmiany pracy, ale także partnerów, przyjaciół, niechęć do inwestowania czasu na ulepszenie, naprawę czegoś, co nie działa, wolą odejść i szukać czegoś, co lepiej spełnia ich wymagania) [Niklova, Dulovics, Stehlikowa, 2022].

Pokolenie Z dorasta w epoce powszechnego dostępu do technologii internetowych. Rozwinięcie się mediów społecznościowych, smartfonów i dostępu do Internetu stworzyło nowe środowisko, w którym rozwija się cyberprzemoc. Stała łączność jest jednym z kluczowych aspektów życia przedstawicieli Pokolenia Z. Ta generacja dorasta w epoce powszechnego dostępu do technologii mobilnych, co wpływa na wiele aspektów ich życia. Warto wskazać także na zjawisko, które określa się mianem stałej łączności lub ciągłego bycia online, a które m.in. jest charakterystyczne dla przedstawicieli pokolenia Z.

Pierwszym z aspektów stałej łączności jest traktowanie smartfona jako przedłużenia własnego ciała. Dla przedstawicieli Pokolenia Z smartfon to nie tylko narzędzie, ale niemal przedłużenie ciała (zastępczy mózg, który ma przechowywać niezbędne dane, które wcześniejsze generacje przechowywały we własnej pamięci). Smartfon jest zawsze pod ręką i stanowi główne źródło dostępu do Internetu, mediów społecznościowych, wiadomości, gier i innych treści online. Co więcej, dzięki smartfonom i innym urządzeniom mobilnym, przedstawiciele Pokolenia Z są praktycznie non-stop online. To oznacza, że mają dostęp do informacji, komunikacji i rozrywki o każdej porze dnia i nocy. Kolejnym aspektem jest korzystanie z licznych mediów społecznościowych (takich jak Facebook, Instagram, TikTok czy Snapchat), które

odgrywa ogromną rolę w życiu tej generacji. Jej przedstawiciele tworzą, udostępniają i komentują treści online, które wpływają na ich życie społeczne i budowanie relacji. Warto także wspomnieć o takich aspektach, jak edukacja online i praca zdalna. Stała łączność ma także wpływ na sposób, w jaki przedstawiciele Pokolenia Z uczą się. Kształcenie online, platformy e-learningowe i dostęp do zasobów edukacyjnych w sieci to dla nich norma. Pandemia Covid-19 jeszcze bardziej wzmocniła trend pracy zdalnej. Dla Pokolenia Z praca online staje się coraz bardziej naturalna, a narzędzia do komunikacji online, takie jak Zoom czy Microsoft Teams, są im dobrze znane [Mahapara i in., 2022].

Stała łączność może być także narzędziem pozytywnego wpływu. Przedstawiciele Pokolenia Z często angażują się w aktywizm społeczny, wykorzystując media społecznościowe do promocji swoich spraw i walki o zmiany społeczne. Co więcej, przedstawiciele Pokolenia Z korzystają z Internetu jako głównego źródła informacji i wiedzy. Mogą szybko uzyskać odpowiedzi na pytania, uczyć się nowych umiejętności i być na bieżąco z wydarzeniami na całym świecie. Jednakże ciągłe bycie online rodzi także wyzwania, chociażby związane z zarządzaniem czasem i sobą w czasie. Dla wielu przedstawicieli tego pokolenia pojawia się trudność i brak umiejętności odłączania się od urządzeń, co jest istotne dla zachowania zdrowego balansu między światem online a offline. Stała łączność niesie ze sobą także zagrożenia, takie jak nadmierne korzystanie z Internetu, cyberprzemoc, utrata prywatności oraz negatywny wpływ mediów społecznościowych na psychikę i samoocenę [Kenny, 2018].

3. Cyberbullying - charakterystyka zjawiska

Pojęcie „cyberbullying" zostało po raz pierwszy użyte przez Billa Belseya w 2004 roku i było definiowane jako wykorzystywanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych do wspierania zamierzonego, powtarzającego się i wrogiego

zachowania jednostki lub grupy mających na celu wyrządzenie krzywdy innym. Zdaniem Doroty Siemienickiej i jej współpracowniczek, cyberbullying jest najczęściej traktowany jako rodzaj przemocy tradycyjnej (bullyingu), której celem jest intencjonalne krzywdzenie słabszej osoby, jednak przemoc ta jest stosowana za pomocą narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnej [Siemienicka, Skibińska, Majewska, 2020]. Co więcej, należy nadmienić, że pojęcie cyberbullyingu jest trudne do przetłumaczenia na język polski i wielokrotnie występuje zamiennie z pojęciami takimi jak: cyberprzemoc, cyberagresją, agresja elektroniczna.

Jak wskazują Robert Slonje i Peter Smith, anglojęzyczne pojęcie bullyingu (w języku polskim tożsame z przemocą, znęcaniem się) jest definiowane jako bycie agresywnym, intencjonalne działanie jednostek lub grup na szkodę ofiary, która nie może się bronić. Taka przemoc jest przede wszystkim oparta na nierównowadze sił i ma charakter działań systematycznych. Autorzy wskazują kategorie przemocy, do których można zaliczyć agresję fizyczną (popychanie, kopanie, szturchanie, zabieranie lub niszczenie własności) i agresję słowną (dokuczanie, drwiny, groźby). Te formy przemocy według autorów można określić mianem agresji face-to-face. Badacze wskazują na występowanie również agresji pośredniej i relacyjnej (wykluczenie z relacji). Ich zadaniem właśnie do kategorii agresji pośredniej należy zaliczyć cyberbullying [Slonje, Smith, 2008].

Pojęcie agresji elektronicznej dotyczy wszystkich aktów agresji dokonywanych przy pomocy telefonów komórkowych lub Internetu. Jacek Pyżalski wprowadza kategoryzację agresji elektronicznej ze względu na typ ofiary. Możemy zatem wyróżnić agresję elektroniczną wobec pokrzywdzonych, gdzie ofiarą jest osoba słabsza od sprawcy, np. alkoholik, bezdomny. Kolejnym typem agresji jest agresja elektroniczna wobec celebrytów. Dalej Pyżalski wymienia agresję elektroniczną uprzedzeniową (ang. *bias bullying*) skierowaną nie na konkretną osobę, ale na grupy ludzi, np. określonej narodowości, preferencji seksualnych.

Kolejnym typem jest agresja elektroniczna wobec nieznajomych wybieranych przypadkiem podczas korzystania z sieci. Pyżalski wyróżnia także mobbing elektroniczny, gdzie ofiara należy do grupy, której członkiem jest także sprawca [Pyżalski, 2011].

Cyberprzemoc przyjmuje wiele form. Wśród nich dominuje obrażanie i wyśmiewanie w sieci. Obejmuje ono także wysyłanie obraźliwych wiadomości, komentarzy lub postów na temat innej osoby w Internecie. Często powodem do ataku są wygląd, umiejętności lub cechy osobiste ofiary cyberprzemocy. Kolejną formą jest hejting, czyli forma agresji online, w której osoba jest nękana i obrażana z powodu swojej przynależności do określonej grupy definiowanej przez rasę, płeć, orientację seksualną czy religię. Za formę cyberprzemocy Emma Louise Backe [2018] uznaje także rozpowszechnianie kłamstw, oszczerstw i plotek w sieci. Działaniami o charakterze cyberbullyingu są wyłudzanie prywatnych informacji, aby wykorzystać je przeciwko ofierze, a także groźby dotyczące ujawnienia tych informacji. Bardzo często dochodzi do wystąpienia zjawiska określanego mianem doxingu, czyli ujawniania na wirtualnej agorze prywatnych informacji (takich jak adres zamieszkania, numer telefonu czy dane osobowe) ofiary, co może prowadzić do rzeczywistej nękania w świecie offline. Backe wskazuje także na „revenge porn" (pornozemsta), która polega na publikowaniu lub rozpowszechnianiu prywatnych, często intymnych zdjęć lub filmów innej osoby bez jej zgody, w celu poniżenia lub szkalowania jej reputacji [Backe i in., 2018].

Backe, mówiąc o cyberbprzemocy, klasyfikuje jako jej formy manipulacje, przerabianie zdjęć i filmów, tak aby ośmieszyć osoby na nich występuje, włamania na profile w mediach społecznościowych połączone z publikacją obraźliwych treści, catfishing, czyli tworzenie fałszywego profilu online w celu oszukiwania lub nękania innych osób, naruszanie prywatności online, czyli nabywanie nieuprawnionego dostępu do prywatnych kont, skrzynek pocztowych czy innych danych ofiary. Co więcej, autorka wskazuje także na dywersyfikację cyberbullyingu ze względu na kontekst

sytuacyjny. Wyróżnia w ten sposób cyberprzemoc w grach online, cyberbullying w miejscu pracy czy edukacji czy nękanie poprzez wiadomości tekstowe lub e-mail [Backe i in., 2018].

Krzysztof Nowakowski, analizując zjawisko cyberprzemocy, odwołuje się do ustaleń Jacka Pyżalskiego i wskazuje, że cyberbullying należy traktować jako elektroniczną postać uporczywej przemocy rówieśniczej. Mówiąc o cyberprzemocy, autor ten wskazuje także na modelowanie zachowań agresywnych. Internet i nowoczesne narzędzia technologiczne pozwalają na niezwykle szeroki i swobodny dostęp do treści umieszczanych w sieci. W praktyce skutkuje to łatwiejszą niż poza środowiskiem wirtualnym możliwość obserwowania różnych zachowań, w tym także tych o charakterze agresji. Warunkami sprzyjającymi uczeniu się cyberbullyingu poprzez obserwację i naśladownictwo są przede wszystkim wzmocnienie zachowań przemocowych przez pozostałe osoby korzystające z Internetu (stosujący cyberprzemoc spotyka się z sygnałami aprobaty, brak negatywnych reakcji na przejawy przemocy) oraz uzyskiwanie pozycji w grupie rówieśniczej dzięki stosowaniu agresji elektronicznej [Nowakowski, 2018].

Pyżalski i współpracownicy wskazują na możliwe perspektywy analizy zjawiska, jakim jest cyberbullying. Pierwsza z nich odnosząca się do medium, jakim jest Internet wiąże się z szerokim spektrum narzędzi internetowych użytych przez sprawcę, które mają duży potencjał wiktymizacyjny. Zalicza się do nich wrogie akty komunikacji kierowane wobec ofiary bezpośrednio (komunikacja na czatach, komunikatorach internetowych, poprzez pocztę elektroniczną). Sprawca może także przesyłać takie komunikaty publicznie, pisząc bezpośrednio do ofiary lub na jej temat (np. zamieszczając komentarze w mediach społecznościowych). W komunikacji mogą być wykorzystane komunikaty werbalne, jak i materiały audiowizualne. Ofiara może także doświadczyć innych aktów przemocy, np. kradzieży tożsamości, publicznego ujawnienia jej tajemnic. Badania Pyżalskiego wskazują, że najwyższy

potencjał wiktymizacyjny mają akty publicznej, wrogiej komunikacji [Pyżalski, Plichta, Szuster, Barlińska, 2022].

Cyberbullying rodzi liczne konsekwencje. Cyberprzemoc może mieć poważny i długotrwały wpływ na zdrowie psychiczne ofiar. Doświadczanie cyberprzemocy, takiej jak obrażanie, poniżanie lub nękanie online, może prowadzić do uczucia smutku, beznadziejności i depresji. Ofiary mogą czuć się osamotnione i bezradne wobec agresji, którą spotykają w sieci. Co więcej, permanentne bycie narażonym na cyberprzemoc może wywołać lęk i niepokój. Ofiary mogą stać się bardziej nieufne wobec innych osób w świecie online i offline oraz obawiać się kolejnych ataków. Istotnym elementem cyberbullyingu jest poniżenie, intencjonalne skrzywdzenie ofiary, stąd też skutkuje to u adresata cyberbullyingu obniżeniem poczucia własnej wartości i pewności siebie, co może wpłynąć na jakość życia i relacje interpersonalne. Dalszą konsekwencją wynikającą z obniżenia samooceny może być izolacja społeczna, utrata przyjaciół, zaniedbywanie relacji interpersonalnych [Nowakowski, 2018].

Niektóre ofiary cyberprzemocy mogą doświadczać ideacji samobójczych. Przemoc online może być niezwykle traumatyzująca, a ofiary mogą czuć się bezsilne i zdesperowane. Długotrwałe doświadczanie cyberprzemocy może spowodować traumatyczne skutki, które przypominają objawy zespołu stresu pourazowego (PTSD). Ofiary mogą mieć nawracające koszmary, lęki i inne objawy związane z traumą. U niektórych osób cyberprzemoc może przyczynić się do rozwoju zaburzeń psychicznych, takich jak zaburzenia lękowe, depresja kliniczna czy zaburzenia odżywiania. Ofiary cyberprzemocy mogą zacząć tracić zaufanie do innych ludzi, co może utrudnić budowanie zdrowych relacji interpersonalnych. Niektóre osoby, próbując radzić sobie z traumatycznymi skutkami cyberprzemocy, mogą sięgać po używki, co może prowadzić do uzależnień i innych problemów zdrowotnych [Iranzo i in., 2019].

4. Polenie Z i zjawisko cyberbullyingu

Jednym z konstytutywnych elementów charakterystyki Gen Z jest funkcjonowanie w świecie nowych mediów praktycznie od urodzenia. Korzystanie z technologii wirtualnych łączy się także z możliwością doświadczania jego negatywnych skutków. W tej części tekstu skupię się na przedstawieniu wyników badań, które obrazują problem cyberbullyingu w pokoleniu Z.

Na wstępie pragnę przywołać statystyki obrazujące skalę cyberbullyingu w Polsce. Zgodnie z danymi NASK w 2018 r. 59% młodych ludzi doświadczyło choćby jednej z form cyberprzemocy. I tak kolejno NASK wskazuje, że: 42% było obrzucanych wyzwiskami, 32% doświadczyło rozpowszechniania nieprawdziwych informacji w sieci, 25% otrzymało niechciane zdjęcia, 21% doświadczyło uporczywego kontrolowania i wypatrywania ze strony innych, 16% otrzymywało groźby, zaś 7% doświadczyło rozpowszechniania niechcianych zdjęć bez ich zgody. Co więcej, okazuje się, że formy cyberprzemocy mogą przybierać zróżnicowanie w zależności od płci- dziewczęta dwukrotnie częściej niż chłopcy doświadczają dwóch i więcej form przemocy oraz padają ofiarą rozpowszechniania nieprawdziwych plotek. Chłopcy natomiast są częściej niż dziewczęta wyzywani w sieci [www3].

Dane z 2020 r. wykazują, że wyzywania w sieci doświadczyła niemal jedna trzecia badanych adolescentów (29,7%), poniżany lub ośmieszany w sieci był więcej niż co piąty z nich (22,8%), co dziewiąty (11%) – doświadczył podszywania się, a co dziesiąty (10,5%) – był szantażowany. Niemal tyle samo badanych - 10,2%, przyznało, ze rozpowszechniono w sieci materiały, które miały dla nich kompromitujący charakter [Wójcik, 2022].

Badania Anety Przepiórki przeprowadzone na przełomie 2020 i 2021 roku na grupie adolescentów (16-18 r. ż. oraz młodych dorosłych 19-25 r. ż.) wskazuje na związek pomiędzy problematycznym korzystaniem z Facebooka (w sposób nadmierny, wykazujący cechy uzależnienia), a tendencją do bycia sprawcą, ale i ofiarą cyberprzemocy [Przepiórka, 2022].

Natomiast dane zaprezentowane w marcu 2023 przez Amnesty International wskazują, że w Polsce w grupie adolescentów i młodych dorosłych jedna na dziesięć osób (9,5%) doświadczyła osobiście cyberprzemocy, a młode dziewczyny w wieku 18-24 lat doświadczają jej aż prawie dwukrotnie częściej (17,8%). Problematyczne jest także bycie świadkiem przemocy w sieci: jedynie 18% ogólnej populacji mówi, że zauważyło przemoc online, podczas gdy aż 38,2% młodych dziewczyn twierdzi, że zetknęło się z cyberprzemocą w swoim otoczeniu. Skala cyberprzemocy jest wysoka: dziewięć na dziesięć osób (87% wśród ogółu i 91,1% wśród młodych) spotkało się z nią wielokrotnie. Co ważne, aż 26,7% młodych osób spotyka regularnie, przynajmniej dwa razy w miesiącu, spotyka się z przemocą w sieci. Należy także dodać, że w polskiej populacji cyberprzemoc w większym stopniu dotyka kobiety. Istotne są także przesłanki przemocy w sieci, do których zalicza się kolejno: wygląd (46,7%), orientację seksualną (38,1%), sytuację materialną (34,4%), płeć (31,5%) i tożsamość płciową (30%). Wśród młodych osób ataki ze względu na wymienione wyżej przesłanki miały jeszcze większe nasilenie: wygląd (65,9%), orientacja seksualna (51,9%), tożsamość płciowa (43,7%), płeć (42,2%) i młodszy wiek (40%). Wygląd – jako czynnik powiązany z występowaniem zjawiska cyberprzemocy – nieproporcjonalnie częściej pojawiał się wśród kobiet (53,3% vs. 38,3% mężczyźni) i dziewczyn (74,7% vs. 55% chłopcy). Ponad 70% osób ankietowanych zadeklarowało także, że przemoc ze względu na płeć dotyczyła właśnie kobiet i dziewczyn (71,8%), następnie osób nieheteronormatywnych i transpłciowych (51,8% wśród ogółu populacji), podczas gdy tylko co trzecia osoba zauważyła cyberprzemoc skierowaną wobec mężczyzn czy chłopców (32,9%)[www5].

Rezultaty badań Suray Tamrin i jej współpracowników [2022] wskazują, że w odniesieniu do pokolenia Z można wskazać kilka prawidłowości dotyczących cyberbullyingu. Zespół badaczy analizował to zjawisko w kontekście pracy zawodowej

pokolenia Z. Na podstawie ich badań można wskazać, że częściej mężczyźni są ofiarami cyberbullyingu w pracy, są też w większym stopniu narażeni na długotrwałe negatywne konsekwencje tego zjawiska. Badacze nie ujawnili istotnych związków pomiędzy rasą, pochodzeniem etnicznym a podatnością na cyberbullying w pracy. Ujawnił się natomiast związek pomiędzy poziomem wykształcenia a tendencją do bycia ofiarą agresji elektronicznej w pracy. Wyższe wykształcenie pełni tu rolę czynnika ochronnego i zmniejsza ryzyko bycia ofiarą. W kontekście cyberbullyingu w pracy dla przedstawicieli Gen Z istotna jest biegłość technologiczna, która daje im większe możliwości w zakresie działań o charakterze cyberprzemocy. Co więcej, dla przedstawicieli tej generacji, głównym „kanałem", za pomocą, którego realizują działania o charakterze przemocy elektronicznej, są media społecznościowe [Tamrin i in., 2022].

Rezultaty badań Heath Grant i Cathryn Lavrey [2017] wskazują, że 33% przestępstw o charakterze seksualnym, które odnotowywane są w USA, było inicjowane za pośrednictwem internetowych portali i aplikacji randkowych, zwłaszcza w grupie młodych dorosłych. 76% młodych ofiar przestępstw doświadczyło pierwszego kontaktu ze sprawcą przemocy właśnie w sieci. Badacze wskazują także, że 11% młodych dorosłych przesyłam za pomocą komunikatorów lub MMS swoje nagie zdjęcia, wierząc, że nie zostaną one rozpowszechnione [Grant, Lavery, 2017].

5. Wiedza pokolenia Z na temat cyberbullyingu w świetle badań własnych

Kolejnym zagadnieniem, które warto przybliżyć jest wiedza pokolenia Z na temat cyberprzemocy. W badaniach własnych analizowałam wiedzę studentów na temat cyberprzemocy, jej zapobiegania oraz rozpowszechnienia. Celem badań własnych była diagnoza i opis stanu wiedzy studentów kierunków pedagogicznych na temat cyberprzemocy, form jej realizacji oraz

oddziaływań profilaktycznych wobec tego zjawiska a także diagnoza doświadczeń osobistych studentów związanych z cyberprzemocą (bycie jej ofiarą, sprawca, świadkiem).

Przedmiotem badań był stan wiedzy studentów kierunków pedagogicznych na temat cyberprzemocy, form jej realizacji oraz oddziaływań profilaktycznych mających na celu zapobieganie cyberprzemocy. Przedmiotem zainteresowań badawczych są także doświadczenia badanych związane z cyberprzemocą (bycie jej świadkiem, ofiarą).

Problemy badawcze w badaniach własnych przybrały postać następujących pytań:

1. Jaki jest stan wiedzy studentów kierunków pedagogicznych na temat istoty cyberprzemocy?
2. Jaki jest stan wiedzy studentów kierunków pedagogicznych na temat form realizacji cyberprzemocy?
3. Jakie są doświadczenia deklarowane przez badanych związane z cyberprzemocą (bycie jej świadkiem, ofiarą)?

Ze względu na diagnostyczny charakter badań własnych zrezygnowano ze stawiania hipotez badawczych. Przywołując za Jerzym Apanowiczem [2002] klasyfikację zmiennych globalnych – obejmujących szeroki zakres zjawisk i zmiennych szczegółowych (cząstkowych) – obejmujących węższy zakres badanych zjawisk wyodrębniono w badaniach własnych następujące zmienne: zmienne globalne i cząstkowe wiedza na temat cyberprzemocy (zmienne cząstkowe: istota zjawiska oraz formy realizacji cyberprzemocy) i doświadczenie cyberprzemocy (zmienne cząstkowe: bycie świadkiem cyberprzemocy oraz bycie ofiarą cyberprzemocy).

W badaniach własnych zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety zaś narzędziem badawczym była ankieta służąca do oceny wiedzy badanych na temat cyberprzemocy, form jej realizacji oraz działań profilaktycznych. Ankieta służyła także do zebrania danych dotyczących doświadczeń respondentów związanych ze zjawiskiem cyberprzemocy (bycie

jej ofiarą, sprawcą, świadkiem). Ankieta została przeprowadzona za pośrednictwem badania internetowego w serwisie Survio.

Respondenci zostali wyłonieni do udziału w badaniach na drodze doboru celowego, którego kryterium było studiowanie na kierunku pedagogicznym oraz wiek pomiędzy 19 a 24 r.ż. Badania własne zostały przeprowadzone w październiku 2021 roku na grupie 114 osób, będących studentami kierunków pedagogicznych (pedagogika, pedagogika resocjalizacyjna, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna). Do analizy uwzględniono 100 przypadków, gdyż 14 ankiet zawierało braki (pominięte odpowiedzi na część pytań). W badaniu brali udział studenci Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego oraz Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku.

Wśród badanych 63% stanowiły kobiety, zaś badani mężczyźni stanowili 37% respondentów. Wśród respondentów znaleźli się zarówno mieszkańcy wsi (50%) jak i miast (50%). Większość badanych (60%) stanowili studenci studiów niestacjonarnych. Większość badanych (93%) studiowało jeden kierunek, zaś dwa kierunki studiowało 7% badanych. Wśród respondentów większość pracowała zawodowo (75%).

Analizę rezultatów badań własnych rozpocznę od zaprezentowania wyników badań dotyczących wiedzy studentów na temat istoty zjawiska cyberprzemocy. Respondenci byli pytani o to czy cyberprzemoc to wszelkie działania o charakterze przemocy za pośrednictwem Internetu czy sms-ów oraz o to czy prześladowca straszy, poniża, obraża ofiarę poprzez komentarze w mediach społecznościowych, czy robienie jej zdjęć lub kręcenie filmów bez jej zgody a następnie materiały umieszcza na ogólnodostępnych witrynach odwiedzanych przez wiele osób. Procentowy rozkład odpowiedzi badanych prezentuje tabela nr 1.

Tabela 1. Wiedza studentów na temat istoty zjawiska cyberprzemocy

Cyberprzemoc to….	N	%
Tak	83	83
Nie	11	11
Nie wiem	6	6
ogółem	100	100

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie rezultatów badań można wskazać, że zdecydowana większość respondentów wie, że cyberprzemoc to działania o charakterze przemocy, które mają miejsce za pomocą sieci czy mediów służących do komunikowania. Respondenci wiedzą także na czym polega działanie cyberprześladowcy (straszenie, poniżanie, obrażanie ofiary) w mediach społecznościowych i innych przestrzeniach internetowych. Kolejnym analizowanym przeze mnie obszarem wiedzy studentów była analiza rozpoznawania wśród studentów form realizacji cyberprzemocy.

Tabela 2. Rozpoznawanie form realizacji cyberprzemocy przez studentów.

Czy uważasz, że następujące zjawiska to formy cyberprzemocy	Tak	Nie	Nie wiem	Ogółem
Płomienna kłótnia (flaming)	54	37	9	100
Uporczywe nękanie w sieci	83	9	8	100
Podszywanie się pod inną osobę w sieci	79	12	9	100
Zastraszanie w sieci	84	8	8	100
Oczernianie w sieci	80	10	10	100
Ujawnianie tajemnic w sieci	79	10	11	100
Oszustwo w sieci	75	17	8	100
Wykluczenie z grupy w mediach społecznościowych	65	24	11	100

Źródło: opracowanie własne

Rezultaty badań wskazują, że większość respondentów prawidłowo identyfikuje różne formy realizacji cyberprzemocy. Najlepiej rozpoznawane są zastraszanie w sieci (84% badanych) oraz uporczywe nękanie w sieci (83%). Najtrudniejszą dla zidentyfikowania przez respondentów formą realizacji cyberprzemocy była

płomienna kłótnia (37% respondentów nie uważa jej za formę cyberprzemocy zaś 9% deklaruje brak wiedzy na temat tego zjawiska).

Tabela 3. Doświadczenie bycia świadkiem cyberprzemocy wśród studentów

Czy byłeś świadkiem cyberprzemocy	%
Tak	56
Nie	29
Nie wiem	15
ogółem	100

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość badanych (56%) zadeklarowała, że była w przeszłości świadkiem cyberprzemocy. Takiego doświadczenia nie miało 29% respondentów, a 15% miało trudność z udzieleniem odpowiedzi na to pytanie.

Tabela 4. Doświadczenie różnych form cyberprzemocy wśród studentów.

Formy cyberprzemocy	Tak	Nie	Nie wiem	Ogółem
Płomienna kłótnia	21	59	20	100
Uporczywe nękanie w sieci	6	80	14	100
Kradzież tożsamości w sieci	9	75	16	100
Zastraszanie w sieci	14	72	14	100
Oczernianie w sieci	20	64	16	100
Ujawnianie tajemnic w sieci	15	67	18	100
Oszustwo w sieci	22	62	16	100
Wykluczenie w sieci	12	71	17	100

Źródło: opracowanie własne

Rezultaty badań wskazują, że badani respondenci mieli do czynienia z każdą formą cyberprzemocy, choć doświadczenie to było zróżnicowane wśród uczestniczących w badaniach studentów. Najwięcej badanych doświadczyło w sieci oszustwa (22%), płomiennej kłótni, flamingu (21%) oraz oczerniania w sieci (20%). Badani w najmniejszym stopniu doświadczali takich form

cyberprzemocy jak uporczywe nękania w sieci (6%), kradzież tożsamości (9%) czy wykluczenie z grup społecznościowych w sieci (12%).

Reasumując, rezultaty badań własnych wskazują, że blisko 1/5 uczestników badań nie posiada wiedzy na temat form realizacji cyberprzemocy. Wyniki uzyskane w badaniach własnych pozwalają na stwierdzenie, ze ponad połowa badanych (56%) była świadkami cyberprzemocy. Najwięcej badanych doświadczyło w sieci oszustwa, płomiennej kłótni czy oczerniania. Badani w najmniejszym stopniu doświadczyli takich form cyberprzemocy jak uporczywe nękanie, kradzież tożsamości czy wykluczenie z grup społecznościowych w sieci. Rezultaty badań wskazują, że każda z form realizacji cyberprzemocy w różnym stopniu stała się udziałem uczestników badań [Wędzińska, 2022].

83% badanych wskazywało, że cyberprzemoc to działania o charakterze przemocy, które mają miejsce za pomocą sieci czy mediów służących do komunikowania. Respondenci wiedzą także na czym polega działanie cyberprześladowcy (straszenie, poniżanie, obrażanie ofiary) w mediach społecznościowych i innych przestrzeniach internetowych. Najlepiej rozpoznawane wśród badanych formy cyberprzemocy to: zastraszanie w sieci oraz uporczywe nękanie w sieci. Najtrudniejszą dla zidentyfikowania przez respondentów formą realizacji cyberprzemocy była płomienna kłótnia (37% respondentów nie uważa jej za formę cyberprzemocy zaś 9% deklarowało brak wiedzy na temat tego zjawiska). Warto także nadmienić, że zdecydowana większość badanych (56%) zadeklarowała, że była w przeszłości świadkiem cyberprzemocy. Takiego doświadczenia nie miało 29% respondentów, a 15% miało trudność z udzieleniem odpowiedzi. Najwięcej badanych doświadczyło w sieci oszustwa, płomiennej kłótni, flamingu oraz oczerniania w sieci. Badani w najmniejszym stopniu doświadczali takich form cyberprzemocy jak uporczywe nękania w sieci, kradzież tożsamości czy wykluczenie z grup społecznościowych w sieci [Wędzińska, 2022].

Podsumowanie

Skala zjawiska cyberbullyingu i jego wieloaspektowość doświadczana przez przedstawicieli Gen Z rodzi potrzebę namysłu nad możliwymi środkami profilaktyki czy pomocy ofiarom szeroko pojętej cyberprzemocy. Z przywołanych na kartach tekstu statystyk, rezultatów badań wyłania się wniosek dotyczący działań profilaktycznych. Działania prewencyjne w cyberprzemocy powinny być wieloaspektowe i uwzględniać różne grupy społeczne, od dzieci i młodzieży w szkołach po dorosłych pracowników korporacji, czy innych zakładów pracy. Edukacja, świadomość i współpraca powinny być kluczowymi elementami w zwalczaniu tego zjawiska i tworzeniu bezpiecznego klimatu dotyczącego funkcjonowania w świecie wirtualnym.

Działania profilaktyczne powinny być nastawione na kilka kluczowych obszarów. Pierwszym z nich jest edukacja. Poprzez kampanie edukacyjne, szkolenia dla nauczycieli, rodziców, opiekunów należy budować zasoby wiedzy i kompetencji wśród starszych generacji, tak aby ich przedstawiciele potrafili rozpoznawać cyberbullying, a także właściwie na niego reagować. Internet i media społecznościowe mają swoją własną psychologię, która jest różna od świata offline. Rodzice i nauczyciele muszą zrozumieć tę specyfikę, aby efektywnie reagować na cyberprzemoc. Kluczowym elementem jest także edukacja cyfrowa, która powinna mieć charakter całożyciowy. W kontekście uczniów edukacja cyfrowa natomiast powinna bazować na wyposażeniu uczniów w wiedzę dotyczącą cyberprzemocy, jej skutków i ugruntowaniu wśród nich kompetencji do odpowiednich zachowań online, budowy empatii i rozwiązywania konfliktów w sieci.

Kolejnym aspektem jest kształtowanie pozytywnego klimatu „online". Działania te obejmują tworzenie pozytywnego języka i kultury online. Ważne jest tu wdrożenie kampanii mających na celu promowanie kultury szacunku, empatii i tolerancji online, które mogą zmniejszyć występowanie cyberprzemocy.

Bardzo istotna w tym aspekcie jest rola mediów społecznościowych. Platformy internetowe mogą wprowadzać zasady i narzędzia, które ograniczają/będą ograniczać nadużycia, blokując lub usuwając treści agresywne i nękanie. Kiedy mowa o pozytywnym klimacie „bycia w sieci" nie sposób nie wspomnieć także o takich aspektach jak regulacje prawne i szeroko pojęta współpraca. Niezbędne jest tworzenie i egzekwowanie przepisów prawnych dotyczące cyberprzemocy, aby sprawcy ponosili konsekwencje swoich działań, ale też w duchu adekwatności do zmian technologicznych. Dużym wyzwaniem, które wyrasta na tym polu, jest dynamiczny rozwój sztucznej inteligencji (AI). Stąd też przy projektowaniu, wdrażaniu działań pomocowych czy regulacji prawnych niezbędna jest współpraca między różnymi sektorami. Organizacje społeczne, edukacyjne, rządowe i przemysłowe powinny współdziałać, konsultować się w celu opracowania spójnych strategii i rozwiązań prewencyjnych.

Niezwykle istotnym aspektem jest także udzielenie wsparcia zarówno ofiarom jak i sprawcom cyberbullyingu. Niezbędne jest udzielanie wsparcia psychologicznego i prawnego ofiarom cyberbullyingu. W przypadku, gdy ktoś ma doświadczenie bycia ofiarą cyberprzemocy niezbędne jest zapewnienie mu odpowiedniego wsparcia psychologicznego i pomoc w radzeniu sobie z negatywnymi skutkami cyberbullyingu. Warto podkreślić, że rodzice i nauczyciele mogą skorzystać z różnych dostępnych źródeł wsparcia, w tym programów edukacyjnych, materiałów online i konsultacji z ekspertami, aby lepiej radzić sobie z wyzwaniami związanymi z cyberprzemocą i zapewnić dzieciom i uczniom bezpieczne środowisko online. Działanie we współpracy z dziećmi i młodzieżą oraz dążenie do otwartej i szanującej ich komunikacji może również pomóc w rozwiązaniu tych problemów. Ofiary cyberprzemocy mogą znaleźć wsparcie w innych użytkownikach, którzy przeżyli podobne sytuacje. To może pomóc w ich procesie zdrowienia. Ważne jest także, aby wsparciem obejmować także sprawców cyberprzemocy. Niektórzy sprawcy cyberprzemocy

mogą potrzebować pomocy w zrozumieniu i kontrolowaniu swojego zachowania. Programy terapeutyczne i edukacyjne mogą być skuteczną formą interwencji, reedukacji sprawców.

Wspólnota online może promować odpowiedzialność w sieci, zachęcając użytkowników do rozważnego i pełnego szacunku wobec innych zachowania. Użytkownicy Internetu mogą współpracować w tworzeniu i promowaniu zasad, regulacji i wytycznych dla platform społecznościowych, które ograniczają przemoc online i karzą sprawców. Społeczność online może pracować nad zmianą kultury internetowej, promując szacunek, empatię i tolerancję. Może aktywnie zwalczać nienawiść, hejt i dyskryminację. Użytkownicy sieci mogą wspierać działania edukacyjne, dzięki którym korzystający z sieci dowiedzą się więcej na temat cyberprzemocy, jej skutków i sposobów jej zapobiegania. Można organizować kampanie informacyjne, webinaria czy dyskusje online. Co więcej, internauci mogą pomagać w rozpoznawaniu incydentów cyberprzemocy i zachęcać ofiary oraz świadków do zgłaszania takich incydentów. Im więcej osób jest zaangażowanych, tym większa szansa na wykrycie i zareagowanie na przemoc. Użytkownicy sieci mogą zapewnić wsparcie emocjonalne i psychologiczne dla ofiar cyberprzemocy. Dzielenie się doświadczeniami i radami może pomóc ofiarom czuć się mniej samotnymi i bardziej zrozumianymi.

Jednakże, aby współpraca społeczności online była skuteczna, konieczne jest również dbanie o to, aby wszyscy użytkownicy sieci działali w sposób zorganizowany i odpowiedzialny. Warto również zapewnić przestrzeń dla różnorodnych opinii i perspektyw, zachowując przy tym szacunek dla innych użytkowników. Współpraca społeczności online w sprawie cyberbullyingu ma potencjał do stworzenia bardziej bezpiecznego i pozytywnego środowiska online dla wszystkich.

Bibliografia

Apanowicz Jerzy. 2002. *Metodologia ogólna*. Gdynia: Wydawnictwo Diecezji Peliplińskiej „Bernardinum".

Backe Emma Louise, Lilleston Pamela, McCleary Jennifer. 2018. *Networked Individuals, Gendered Violence: A Literature Review of Cyberviolence*. „Violence and Gender", nr 5(3), s. 135-146.

Grant Heath, Lavery Cathryn. 2017. *Masquerading Sanity: Crimes, Violence and Victimization on the Internet*. „Acta Psychopatologica", vol. 3, nr 3 (26), s. 1-4.

Iranzo Bagno, Buelga Sofia, Cava Maria – Jesus, Ortega- Baron Jessica. 2019. *Cyberbullying, Psychosocial Adjustment, and Suicidal Ideation in Adolescence*. „Psychosocial Intervention", nr 28(2), s. 75-81.

Kenny Megan. 2018. *Who's following you? Cyberviolence on Social Media. Doctoral thesis*. Repository of University of Huddersfield, http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/34871/.

Mahapatra Gopal, Bhullar Naureen, Gupta Priyansha. 2022. *Gen Z: An Emerging Phenomenon*. „NHRD Network Journal", nr 15(2), s. 246–256. https://doi.org/10.1177/26314541221077137

Morbitzer Janusz. 2015. *O nowej przestrzeni edukacyjnej w hybrydowym świecie*. „Labor et Educatio", nr 3, s. 411- 430.

Niklova Miriam, Dulovics Mario, Stehlíková Jana. 2022. *Generation Z in the virtual enivironment. Competencies and risk*. Wałbrzych: Poldruk.

Nowakowski Krzysztof. 2018. *Szkodliwość cyberprzemocy w ocenie młodzieży*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze", nr 7, s. 44-51.

Przepiórka Aneta. 2022. *Psychologiczne uwarunkowania cyberprzemocy a problematyczne korzystanie z portali społecznościowych i satysfakcja z rodziny. Raport z projektu badawczego*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Pyżalski Jacek, Plichta Piotr, Szuster Anna, Barlińska Julia, 2022, *Cyberbullying characteristics and Prevention- What Can We Learn from Naratives of Adolescents and their Teachers?* „International Journal of Environmental Research and Public Health", 19, s. 1-26.

Pyżalski Jacek.2011. *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*. Sopot: GWP.

Siemieniecka Dorota, Skibińska Małgorzata, Majewska Kamila. 2020. *Cyberagresja. Zjawisko, skutki, zapobieganie*. Toruń: Wydawnictwo UMK.

Slonje Robert, Smith Peter. 2008. Cyberbullying: *Another main type of bullying?*. „Scandinavian Journal of Psychology", nr 49, s. 147-154.

Tamrin, Suraya, Zaghlol Azlul Aziz Muhammad, Ramlee Nur, Rashid Norasekin, Saad Abidah. 2022. *An Investigation of Factors Contributing to Workplace Cyberbullying among Generations Z*. „International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences", nr 12(11), s. 574 – 583.

Wędzińska Magdalena. 2022. *Knowledge and experience demonstrated by students of pedagogy programmes in the field od cyber violence and the manner of its prevention*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno- Społeczne – Pedagogika", t. 44, cz.2, z. 458, s. 67-100.

Wójcik Szymon. 2022. *Zagrożenia dzieci i młodzieży związane z używaniem Internetu. Dzieci się liczą 2022. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce*. Warszawa: Fundacja Dajmy Dzieciom Siłę.

Strony www:

[www1]https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/pokolenie;3959194, (dostęp: 1.09.23)

[www2]https://infuture.institute/aktualnosci/gen-z-pokolenie-z/,(dostęp: 17.08.23)

[www3]https://cyberprofilaktyka.pl/blog/tajemnicze-pokolenie-z-czyli-co-nastolatki-martwi-w-sieci_i17.html, (dostęp: 5.09.23).

[www4]https://www.amnesty.org.pl/badania-prawie-co-piata-mloda-dziewczyna-doswiadczyla-cyberprzemocy/, (dostęp: 5.09.23)

[www5]https://www.ey.com/pl_pl/news/2021/05/badanie-ey-pokolenie-z, (dostęp: 17.08.23)